

HARPE

Ringve Musikkmuseum

21.02.2025 – 20.12.2026

Iris Verena Barth, Jorunn Mo (red. / ed.)

Engelsk oversettelse: Forord og B. Aksdals artikkel: Tim Challman

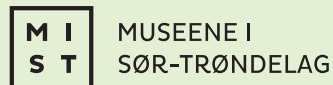
English translation: Foreword and B. Aksdal's article: Tim Challman

Trykk / Printing: Fagtrykk

Grafisk design / Graphic design: Tank Design

Ringve Musikkmuseum, Trondheim 2025

ISBN 978-82-92588-19-2

HARPE

Iris Verena Barth, Jorunn Mo (red./ed.)

Innhold / Content

Iris Verena Barth: Forord	
Iris Verena Barth: Foreword	5
Robert Adelson: Cousineaus harpe: Fjorten pedaler og den moderne harpens oppfinnelse	
Robert Adelson: Cousineau's harp: Fourteen pedals and the invention of the modern harp	10
Bjørn Aksdal: Harper i Norge – bygdeharper og klassiske harper	
Bjørn Aksdal: The harp in Norway – folk harps and classical harps	18
Tayeebeh Golnaz Golsabahi: Harpens historiske røtter i det gamle Persia	
Tayeebeh Golnaz Golsabahi: The historical roots of the harp in ancient Persia	26
Sylvie Le Bomin: Harper i Afrika	
Sylvie Le Bomin: Harps in Africa	34
Maria Christina Cleary: Å danse frem lyd	
Maria Christina Cleary: Dancing to make sound	42

Forord

— **Iris Verena Barth**

Førstekonservator ved
Norges Musikkmuseum

Harper finnes over hele kloden og har eksistert til alle tider. De finnes i mange former og fyller mange funksjoner. Harper utgjør en nærmest universell, allestedsnærværende instrumenttype. Dette er noe av grunnene til at vi vier en hel utstilling til nettopp harper.

I utstillingen bruker vi betegnelsen «harpe» i vid forstand. Vi har valgt å inkludere beslektede instrumenter som mange tenker på som harper – som ulike lyretyper og instrumenter som er på vei til å bli noe annet. Felles for dem alle er prinsippet med den fritt svingende, spente strengen.

Harpen er mer enn et instrument; den er også et symbol. Harper og lyrer gjenfinnes som motiver på alt fra stavkirkeportaler og fly-vinger til ølflasker.

Foreword

— **Iris Verena Barth**

Senior curator,
Norwegian Museum of Music

Harps are found all over the world and have existed throughout time. They come in many various forms and serve many functions. The harp represents an almost universal, omnipresent type of instrument. This is one reason why we have chosen to devote an entire exhibition to specifically featuring harps.

In the exhibition, the term "harp" is used in a broad sense. We have chosen to include related instruments that many may regard as harps – such as various types of lyres and instruments which are in the process of becoming something else. One commonality in all of these is the principle of a freely vibrating, tensioned string.

De er nasjonale emblemer og magiske redskaper. De er forbundet med religiøse og mytologiske skikkelser, fra Det gamle testamentets kong David til kunstens og vitenskapens øverste guddom, Apollon. Som Apollons egen attributt har lyren fremfor alt blitt et av Vestens fremste symboler på musikken selv.

Harper tilhører menneskehetens eldste musikk-instrumenter. De tidligste funnene stammer fra Sumer i det gamle Mesopotamia, en region som ligger i dagens Irak. De dateres tilbake til 2500–3000 før vår tidsregning. Men harpen har sin opprinnelse lenge før de første funnene. Instrumentet har sitt utspring i jegerens bue, som klinger når den plukkes på. Harper har vært med oss i tusenvis av år, og er fortsatt under utvikling, med stadige forsøk på forbedring og fornyelse.

Midtpunktet i vår utstilling er et instrument som er blitt lånt inn fra Paris spesielt for anledningen. Den såkalte Cousineau-harpen har en eksepsjonell historie knyttet til en av Europas mest omveltende perioder, og representerer et viktig ledd i harpens utviklingshistorie frem til konsertharpen slik vi kjenner til den i vestlig kultur i dag.

Cousineau-harpen, som overlevde den franske revolusjonen, var forsvunnet i mange år, før den ble gjenfunnet av forskeren Robert Adelson, som også har bidratt til katalogen med en artikkel om akkurat denne harpen. Harpen har bare blitt vist offentlig én gang tidligere, og da i en kortere periode. På Ringve kan den beundres i hele to år.

The harp is more than an instrument; it is also a symbol. Harps and lyres are recurrent motifs that appear on everything from stave church portals and aircraft wings to beer bottles. They are national emblems and tools of magic. They are associated with religious and mythological figures, from King David of the Old Testament to Apollo, the supreme deity of art and science. Most importantly, as Apollo's personal attribute, the lyre has become one of the Western world's foremost symbols of music itself.

The harp is one of humanity's oldest musical instruments. The earliest harps were found in Sumer in ancient Mesopotamia, a region in today's Iraq, dating back to 2500–3000 BCE. But the harp originated long before the first ones found. The instrument has its origins in the hunter's bow, which resonates when plucked. The harp has been with us for thousands of years and is still being developed, with ongoing attempts to improve and renew it.

The centrepiece of our exhibition is an instrument on loan from Paris specially for this occasion. The so-called Cousineau harp has an exceptional history linked to one of Europe's most transformative periods and represents an important stage in the harp's development leading to the advent of the concert harp as we know it today in Western culture.

The Cousineau harp, which survived the French Revolution, had been lost to public view for many years before being rediscovered by the researcher Robert Adelson, who has contributed

Enkeltpedalharpe.
Paris, Frankrike, 1780 (antatt).
RMT 342.
Foto: Ringve Musikkmuseum.

Single-action harp.
Paris, France, 1780 (assumed).
RMT342.
Photo: Ringve Music Museum.

Saung Hauk (bueharpe).
Myanmar, 1900–1950
(antatt). RMT 80/3.
Foto: Freia Beer.

Saung Hauk (Bowed harp).
Myanmar, 1900–1950
(assumed). RMT 80/3.
Photo: Freia Beer.

Katalogen rommer en sammenstilling av ulike tematikker knyttet til harper. Bjørn Aksdals artikkel fokuserer på harper i Norge. Mens Tayeebeh Golnaz Golsabahi peker på harpens røtter i det gamle Persia, skriver Sylvie LeBomin i sin artikkel om utbredelsen av harper i Afrika, som er det kontinentet hvor harper forekommer aller hyppigst. Harpisten Maria Cleary gir et innblikk i harpespillerens verden, der både hender og føtter samspiller i det hun i overført betydning beskriver som en dans.

Til tross for harpens stilling som et universelt instrument, regnes den også som truet. Ut fra søker-tallene til blant annet musikkhøyskoler har Rådet for høyere musikkutdanning konkludert med at harper er ett av flere instrumenter som står i fare for å ikke tiltrekke seg mange nok nye musikere. Disse instrumentene har derfor fått status som «truet».

Kora (Harpelutt).
Vest-Afrika. RMT 982.
Foto: Åge Hojem.

Kora (Harp-lute).
West Africa. RMT 982.
Photo: Åge Hojem.

to the catalogue with an article about this very harp. The harp has been displayed publicly only once before, and then only for a short period. At Ringve, it can be admired for two whole years.

The catalogue is a representation of various topics related to harps. In the article written by Bjørn Aksdal, the focus is on the harp in Norway, while Tayeebeh Golnaz Golsabahi explores the harp's roots in ancient Persia. Sylvie LeBomin devotes her article to the spread of harps in Africa, which is the continent having the greatest density of harps. Harpist Maria Cleary offers insight into the world of the harp player, where the performer's hands and feet interact in what she symbolically denotes as dance.

Despite the harp's status as universal, it is also regarded as an endangered instrument. Based

At harpen er et truet instrument, blir også understreket i programmet til Trondheim kammermusikkfestival (Kamfest) 2025, som har harpen som tema. Ringve Musikkmuseum samarbeider årlig med Kamfest, og utstillingen er del av dette samarbeidet.

Harper utgjør en unik kulturarv, som både er universell og samtidig truet. Begge deler er viktige grunner til at Ringve Musikkmuseum ønsker å løfte frem harper gjennom en egen utstilling viet til denne instrumenttypen.

I 2025 er det ti år siden konservator på Ringve, Daniel Winfree Papuga (1955–2015), gikk bort. Hans siste prosjekt ved museet var å planlegge en større harpeutstilling. Gjennom «Harpe» ønsker staben ved Ringve Musikkmuseum også å hedre en respektert og savnet kollega.

Velkommen til Harpe!

on the number of applicants to music conservatories, the Norwegian Council for Higher Music Education concludes that the harp is one of several instruments where there is a real risk that too few future players will be recruited. These instruments, therefore, have been assigned the status of "endangered."

The fact that the harp is an endangered instrument is also underscored in the Trondheim Chamber Music Festival (Kamfest) programme for 2025, which features the harp as its main theme. Ringve Music Museum collaborates annually with Kamfest, and this exhibition is part of our collaboration.

As instruments that are at the same time both universal and endangered, harps constitute a unique aspect of our cultural heritage. This is the museum's rationale for wanting to highlight harps through an exhibition devoted to this type of instrument.

The year 2025 marks ten years since Ringve curator Daniel Winfree Papuga (1955–2015) passed away. His last project at the museum was to plan a major harp exhibition. Through "Harp", the staff at the Ringve Music Museum also wish to honour a respected and fondly remembered colleague.

Welcome to Harp!

Cousineaus harpe

Fjorten pedaler og den moderne harpens oppfinnelse

— **Robert Adelson**

Professor i organologi og musikkhistorie,
Conservatoire de Nice/Université Côte d'Azur, Frankrike

Cousineau's harp

Fourteen pedals and the invention of the modern harp

— **Robert Adelson**

Professor of Organology and Music History,
Conservatoire de Nice/Université Côte d'Azur, France

Dette sjeldne instrumentet har spilt en enorm rolle i utviklingen av den moderne harpen. I lang tid var denne harpen glemt, før den ble gjenopplaget og tatt vare på. Nå kan du beundre den i utstillingen Harpe på Ringve.

Denne harpen med fjorten pedaler, laget av den visionære fiolinbyggeren Georges Cousineau (1733–1800), er et av de sjeldneste og mest innflytelsesrike instrumentene i musikkhistorien. I mange år ble den ansett som tapt, og den har fått mytisk status som det manglende leddet i den moderne harpens utviklingshistorie. Det er den første dobbeltpedalharpen, laget i 1782 – 28 år før Sébastien Érards (1752–1831) patent på dagens standardiserte konsertharpe. For å sette pris på harpens innovative kvaliteter, må man forstå hvilke utfordringer harpebyggerne har stått overfor gjennom harpens lange historie.

Harpens begrensninger

Harpens karakteristiske klang kommer av at strengene vibrerer fritt uten å bli dempet av at utøvers fingre presses mot et gripebrett, slik som på en fiolin. Ulempen med slike «åpne strenger» er imidlertid at hver streng bare kan produsere én

This rare instrument has played an enormous role in the development of the modern harp. For a long time, the harp was forgotten before it was rediscovered and well cared for. Now you can admire it in the exhibition Harp at Ringve.

The fourteen-pedal harp made by the visionary luthier Georges Cousineau (1733–1800) is one of the rarest and most influential instruments in the history of music. Considered lost for many years, it acquired a mythical status as the missing link in the development of the modern harp. It is the first double-action harp, made in 1782 – twenty-eight years before Sébastien Érard's (1752–1831) patent for the standard concert harp used today. To appreciate its innovative qualities, one must understand the challenges the harp has faced throughout its long history.

A harp's limitations

A harp produces its characteristic ringing tone because its strings vibrate freely without being muffled by the player's finger pressing against a fingerboard, as on a violin. However, the dis-

tone – en svært ineffektiv utnyttelse av instrumentets størrelse. For eksempel har den anonyme diatoniske harpen (NF 1920-0204) i denne utstillingen tolv strenger og kan derfor bare spille tolv toner. Til sammenligning har en fiolin bare fire strenger, men kan spille over femti toner, fordi fiolinisten kan presse fingrene mot gripebrettet og dermed forkorte vibrasjonslengden for hver enkelt streng.

Ulike tekniske løsninger

En løsning på dette problemet var å bygge store harper med flere rader med strenger, som den som ble brukt i Monteverdis *Orfeo* (1607). En nyere versjon av denne typen instrument er den kromatiske Pleyel-harpen (RMT 67/120) i denne utstillingen, med 78 strenger arrangert i to kryssende rader. Slike harper er ikke bare store og tunge, men det store antallet strenger gjør at de sjelden holder stemmingen. Stravinskij spøkte med at «harpister bruker 90 % av livet på å stemme instrumentene sine, og de resterende 10 % på å spille ustemt».

De to krokharperne (RMT 84/19 og RMT 208) i denne utstillingen representerer enda en løsning: metallkroker på halsen som kan dreies for å forkorte vibrasjonslengden på den tilstøtende strengen og dermed heve tonehøyden med en halv tone. Harper med manuelle kroker kunne derfor spille to toner per streng, men de hadde to viktige ulemper. For det første måtte krokene kobles inn én om gangen i hver oktav på harpen, noe som gjorde det vanskelig å skifte toneart i et stykke. Dessuten krevde det å vri på krokene at musikeren et øyeblikk måtte ta hendene bort fra harpestrengene mens han eller hun spilte.

advantage of such "open string" instruments is each string can produce only one note – a highly inefficient use of the instrument's size. For example, the anonymous diatonic harp (NF 1920-0204) in this exhibition has twelve strings and can therefore sound only twelve notes. By comparison, a violin has only four strings but can play over fifty notes because the violinist can press their finger against the fingerboard, thus shortening the vibrating length of each string.

Various technical solutions

One solution to this problem was to build large harps with multiple rows of strings, such as the one used in Monteverdi's *Orfeo* (1607). A more recent version of this type of instrument is the Pleyel chromatic harp (RMT 67/120) in this exhibition, with its seventy-eight strings arranged in two crossed rows. Such harps are not only large and heavy, but their great number of strings rarely remain simultaneously in tune. Stravinsky famously joked, "Harpists spend 90% of their lives tuning their instruments, and the remaining 10% playing out of tune."

The two hook harps (RMT 84/19 and RMT 208) in this exhibition represent yet another solution: metal hooks on the neck that can be turned to shorten the vibrating length of the adjacent string, thereby raising its pitch by a semitone. Harps with manual hooks could therefore sound two notes per string, but they had two important drawbacks. First, the hooks needed to be engaged one at a time in every octave of the harp, so key changes within a piece would prove

Harpe med 14 pedaler.
Georges Cousineau, Paris, Frankrike, 1782.
Privat samling.
Foto: Robert Adelson.

14-pedal harp.
Georges Cousineau, Paris, France, 1782.
Private collection.
Photo: Robert Adelson.

I 1697 forbedret den bayerske fiolinbyggeren Jacob Hochbrucker kroksystemet ved å koble en mekanisme av metallkrykker til fotpedaler. Når man trykker ned en pedal, trekker pedalen i en stang som er skjult i harpens søyle. Denne stangen aktiverer mekanismen på instrumentets hals og forkorter vibrasjonslengden på alle strengene med samme tonenavn i alle oktaver. Det er derfor syv pedaler for de syv tonene i skalaen. Dette kalles en enkeltpedalharpe fordi hver streng kan endres med bare én halv tone. Det var denne modellen som ble moderne på 1700-tallet, og den ble spilt av både Marie-Antoinette og hertugdatteren Marie-Louise de Guines, som Mozart komponerte sin Konsert for fløyte og harpe for (1778).

Til tross for sin popularitet gikk enkeltpedalharpen en usikker fremtid i møte. Fordi den bare kunne lage to toner per streng, kunne den ikke modulere i tonearter med mer enn tre fortegn (tre \flat eller fire \sharp). Harpens musikalske muligheter forble derfor begrenset sammenlignet med klaverinstrumentene. Haydn oppsummerte harpens problematiske status i sin samtid ved å si: «De fleste instrumenter treffer bare øret, men harpen berører hjertet», samtidig som den harmonisk sett var «for innskrenket».

Cousineaus banebrytende løsning

Kappløpet om å finne opp en harpe som kunne spille i alle tonearter, var en av de store teknologiske utfordringene innen instrumentbygging på slutten av 1700-tallet. Harpen var ikke alene om denne utfordringen: Også andre instrumenter slet med å holde tritt med et nytt og mer fritt modulerende

awkward indeed. Moreover, turning the hooks required the musician to momentarily take their hands off the harp strings while playing.

In 1697, the Bavarian luthier Jacob Hochbrucker improved the hook system by linking a mechanism of metal crutches to foot pedals. When one depresses a pedal, the pedal pulls on a rod hidden in the column of the harp. This rod operates the mechanism on the neck of the instrument, shortening the vibrating length of all strings sharing the same note name in all the octaves. There are therefore seven pedals for the seven notes of the scale. This is called a "single-action harp" because each string can be modified by only a single semitone. This was the model that became fashionable in the eighteenth century, played by both Marie-Antoinette and the Duke's daughter Marie-Louise de Guines, for whom Mozart composed his Concerto for Flute and Harp (1778).

Despite its popularity, the single-action harp faced an uncertain future. By producing only two notes per string, it could not modulate in keys exceeding three flats or four sharps. Its musical potential therefore remained limited compared with that of keyboard instruments. Haydn summed up the problematic status of the harp of his time by saying, "Most instruments strike the ear only, but the harp touches the heart" while harmonically it was "too much confined."

Cousineau's pioneering solution

The race to invent a harp able to play in all keys was one of the great technological challenges in

Harpe med 14 pedaler

Produsent: Georges Cousineau
Datering: 1782
Sted: Paris, Frankrike
Eier: Privat eier
Materiale: Tre, metall, bein, glass, polykrom

14-pedal harp

Manufacturer: Georges Cousineau
Dating: 1782
Location: Paris, France
Owner: Private owner
Material: Wood, metal, bone, glass, polychrome

musikalsk språk. Treblåsere fikk stadig flere klaffer, og messingblåsere fikk klaffer og senere ventiler.

Det var i denne konteksten Cousineau bygde sin harpe med fjorten pedaler, den første som kunne spille tre toner per streng (b, natura, kryss), slik at den kunne spilles på i alle tonearter. De to radene med syv pedaler er koblet til to rader med krykker på instrumentets hals. Den nederste raden med pedaler endrer tonene fra b til natura, mens den øverste raden hever tonen ytterligere en halv tone, fra natura til kryss.

Til tross for at Cousineaus harpe med fjorten pedaler ble hyllet av den musikalske eliten, fikk den ikke mange tilhengere, fordi den komplekse mekanismen var forut for sin tid. Cousineaus egen prototyp – kanskje den eneste han noen gang laget – fortsatte likevel å spille en viktig rolle i musikkhistorien, for rundt 1796 kjøpte Érard den under arbeidet med sin egen dobbeltpedalharpe. Studiet av Cousineaus fjorten-pedalharpe gir oss derfor et unikt innblikk i Érards kreative prosess da han utviklet sin egen oppfinnelse, som gjorde det mulig å komponere harmonisk ambisiøse verk for harpe.

Érard fører arven videre

Érards dobbeltgrep videreførte Cousineaus radikale idé om en dobbelt rad med mekanikk på harpens hals, ved å erstatte Cousineaus krykker med Érards egen patenterte mekanisme med gaffelskiver. Érards oppfinnelse av en pedalboks bestående av en enkelt rad med syv pedaler, hver med utskjæringer, var en elegant måte å unngå kompleksiteten ved fjorten pedaler på, slik at harpisten

instrument making in the late eighteenth century. In this the harp was not alone: other instruments struggled to keep up with a new and more freely-modulating musical language. Woodwind instruments were made with more and more keys, and brass instruments were made with keys and later valves.

It was in this context that Cousineau built his fourteen-pedal harp, the first to be able to sound three notes per string (flat, natural and sharp), thus allowing it to be played in all keys. Its two rows of seven pedals are connected to two rows of crutches found on the neck of the instrument. The bottom row of pedals changes the notes from flat to natural, with the top row raising the note an additional semitone, from natural to sharp.

Despite its acclaim by the musical elite, Cousineau's fourteen-pedal harp failed to gain a following because its complex mechanism was ahead of its time. Nevertheless, Cousineau's own prototype – perhaps the only one he ever made – continued to play an important role in music history, because around 1796 Érard bought it during work on his own double-action harp. A consideration of Cousineau's fourteen-pedal harp therefore affords us unique insights into Érard's creative process in developing his own invention, one that would allow composers to finally compose harmonically ambitious works for the harp.

Érard carries on the legacy

Érard's double-action technique retained Cous-

kunne bevege én enkelt pedal i ett vertikalt rom for å produsere begge halvtonemodifikasjonene. Érards grep er «dobbel» fordi harpisten kan heve tonehøyden på den åpne strengen to ganger: ved å trykke ned pedalen til første trinn, og deretter til andre trinn.

Érard beholdt Cousineaus harpe med fjorten pedaler som juvelen i sin lille private samling av sjeldne instrumenter. Den ble ofte nevnt i firmaets korrespondanse og gikk i arv fra generasjon til generasjon. Da Érard-firmaet til slutt stengte dørene på midten av 1900-tallet, ble harpen tatt vare på av etterkommerne til firmaets siste direktør. Etter et halvt århundres leting ble den gjenoppgaget i 2008 i en privat samling, og eierne har villig lånt den ut til Ringve Musikkmuseum i forbindelse med denne utstillingen.

ineau's radical idea of a double row of mechanism on the neck of the harp, although Érard replaced Cousineau's crutches by his own patented forked-disc mechanism. Érard's invention of a pedal box consisting of a single row of seven pedals each with two cutaway notches was an elegant way of avoiding the complexity of fourteen pedals, allowing the harpist to move a single pedal in a unified vertical space to produce both semitone modifications. Érard's action is 'double' because the harpist can raise the pitch of the open string twice: by depressing the pedal to its first notch, and then a second notch.

Érard kept the Cousineau fourteen-pedal harp as the jewel of his small private collection of rare instruments. It was frequently mentioned in his firm's correspondence and was passed from generation to generation. When the Érard firm finally closed its doors in the mid-twentieth century, the harp was preserved by the descendants of the firm's last director. After half a century of searching, it was rediscovered in 2008 in a private collection, whose owners have graciously lent it to the Ringve Museum for this exhibition.

Harpen i Norge

– bygdeharper og klassiske harper

— **Bjørn Aksdal**

musikkforsker og skribent, Trondheim, Norge

The harp in Norway

– folk harps and classical harps

— **Bjørn Aksdal**

music researcher and writer, Trondheim, Norway

I Norge har det vært spilt på harpe helt siden middelalderen. Harpen ble videreført som folkemusikkinstrument fram til 1800-tallet (bygdeharper), mens klassiske harper ble tatt i bruk her i landet på 1700-tallet. Disse ble senere utviklet til konsertharper, som ble introdusert i orkestermusikken. I dag har vi fått fram mange dyktige norske harpespillere, og også bygdeharperne har opplevd en renaissance.

Harpetyper

Harper finnes i en rekke varianter og spilles på ulike måter. Små harper holdes gjerne i fanget, mens større harper er relativt tunge og må derfor plasseres på gulvet. Strengene er produsert av tårmer, metall eller nylon.

Der et vanlig å skille mellom *åpne harper* og *rammeharper*. De åpne harperne, som hovedsakelig benyttes i ulike folkemusikktradisjoner, består kun av hals, strenger og resonanskasse. (RMT 80/3) Disse harperne kalles ofte vinkelharper eller bueharper. De større rammeharperne har også en forstang i den lengste enden som støtter opp under

The harp has been played in Norway since the Middle Ages. Harps continued to be used as folk music instruments until the 1800s (folk harps), while classical harps had been in use since the 1700s. These were later developed into concert harps, which were introduced in orchestral music. Norway has produced many skilled harpists, and folk harps have also enjoyed a renaissance.

Harp types

Harps come in a variety of forms and are played in different ways. Small harps are often held on the player's lap, while larger harps are relatively heavy and therefore have to be placed on the floor. The strings are made of animal gut, metal, or nylon.

It is common to distinguish between *open harps* and *frame harps*. Open harps, which are mainly used in various folk music traditions, consist only of a neck, strings, and a soundboard. (RMT 80/3) These harps are often called angle harps or bow harps. The larger frame harps also have

strengene. Disse harpene har vanligvis V-form eller trekantform og er hovedsakelig blitt brukt i Europa. (RMT 1303 A)

Harpe eller lyre?

Harpe og lyre er to nært beslektede instrumentfamilier, og det har derfor eksistert en viss forvirring om hva som er forskjellen på disse to instrumenttypene. På en harpe løper strengene fritt vinkelrett fra halsen og ned mot resonanskassen, hvor de er festet på oversiden. Halsen har ingen tilførte stemmeskruer. På en lyre er strengene festet til en tverrstang som er forbundet med resonanskassen, som strengene løper over, med to armer. I tverrstangen er det festet et antall stemmeskruer. (RMT 2015/09)

Betegnelsen harpe opptrer noen ganger også som navn på instrumenter som ikke regnes som harper, f.eks. *nyckelharpa* (tangentele), *stråkharpa* (strykelyre) og *Jew's harp* (munnharpe).

Historikk

Harpen var trolig kjent i Mesopotamia allerede for mer enn fem tusen år siden og er dermed et av våre aller eldste strengeinstrumenter. Harpen har helt siden antikken vært benyttet både i Afrika, Asia og Europa og brukes i dag i en rekke folkemusikktradisjoner rundt om i verden og i den vestlige kunstmusikken.

I middelalderen og renessansen var harpen et populært instrument rundt om i Europa. Etter hvert utviklet det seg to hovedtyper av harper, den gotiske harpen med rett forstang og den romanske harpen med buet forstang.

Porselensfigur.
RMT 1303A.
Foto: Åge Hojem.

Porcelain figure.
RMT1303A.
Photo: Åge Hojem.

a forepillar at the longest end as a support for the strings. These harps are usually V-shaped or triangular and have been used mainly in Europe. (RMT 1303 A)

Harpe or lyre?

The harp and the lyre are two closely related instrument families, and there has been some confusion about what the difference is between these two types of instruments. On a harp, the strings run unconstrained and perpendicular from the neck down to the soundboard, where they are attached on the top side. No tuning pegs

Kraviklyre. Sverre Heimdal,
Nore og Uvdal, Norge, 2015.
RMT2015/09.
Foto: Åge Hojem.

Kravik Lyre. Sverre Heimdal,
Nore and Uvdal, Norway,
2015. RMT 2015/09.
Photo: Åge Hojem.

are provided on the neck. On a lyre, the strings are attached to a crossbar that is connected to the soundboard, over which the strings run, with two arms. A number of tuning pegs are attached along the crossbar. (RMT 2015/09)

The term harp is sometimes also used to denote instruments that are not considered harps, for example, the *nyckelharpa* (keyed fiddle), *stråkharpa* (bowed lyre), and *Jew's harp* (mouth harp).

Historical background

The harp was likely used in Mesopotamia more than five thousand years ago and is thus one of our oldest string instruments. The harp has been in use since ancient times in Africa, Asia, and Europe, and is used today in a variety of folk music traditions around the world as well as in Western art music.

During the Middle Ages and the Renaissance, the harp was a popular instrument all over Europe. Eventually, two main types of harps developed, the Gothic harp with a straight neck and the Romanesque harp with a curved forepillar.

The construction of medieval harps was relatively simple. For example, one could not change key while playing without stopping to retune the harp. At the end of the 1600s, the Tyroleans developed a somewhat more advanced harp, and during the 1700s, the French began constructing harps equipped with pedals, allowing the harpist to raise or lower the pitch of the strings using the feet, such as Georges Cousineau's 14-pedal harp, which is displayed in the exhibition. This

Middelalderens harper var relativt enkle i konstruksjonen. Man kunne for eksempel ikke skifte toneart mens man spilte uten å stemme om harpen. På slutten av 1600-tallet utarbeidet tyrolerne en noe mer avansert harpe, og i løpet av 1700-tallet begynte man i Frankrike å konstruere harper utstyrt med pedaler, slik at man kunne heve eller senke strengenes tonehøyde med føttene, som Georges Cousineaus 14-pedalsharpe, som vises i utstillingen. Dette ble forløperen for konsertharpen. I Norge vet vi at Georg Daniel Schöne i Christiania bygde klassiske harper i fransk stil rundt 1800. Trolig var det også andre instrumentmakere som bygde slike harper her i landet utover på 1800-tallet.

Fra Europa spredte harpen seg til mange av de europeiske koloniene rundt om i verden, hvor den særlig ble populær i Latin-Amerika.

Folkemusikkinstrument

Det finnes folkelige harpetyper både i Afrika, Asia og Latin-Amerika, hvor den er spesielt populær i land som Paraguay, Venezuela og Mexico samt i Andesregionen.

I Europa har den folkelige harpen særlig vært knyttet til de keltiske områdene, og i Irland har den vært regnet som landets nasjonalinstrument. Den moderne keltiske harpen ble utviklet i Irland tidlig på 1800-tallet som en videreføring av den gæliske harpen, som var i ferd med å dø ut. Senere fikk vi lignende harper i både Skottland og Bretagne.

became the precursor to the concert harp. In Norway, we know that Georg Daniel Schöne built classical harps in the French style around 1800 in Christiania. There were likely other instrument makers who also built such harps here in Norway throughout the 19th century.

The harp spread from Europe to many of the European colonies around the globe, and it became particularly popular in Latin America.

Folk music instruments

Types of folk harps are found in Africa and Asia, as well as in Latin America, where it is especially popular in countries such as Paraguay, Venezuela, Mexico, and in the Andes region.

In Europe, the folk harp has been particularly associated with the Celtic regions. In Ireland, it has been considered the country's national instrument. The modern Celtic harp was developed in Ireland in the early 1800s as an extension of the Gaelic harp, which was on the brink of becoming extinct. Later, similar harps were used in both Scotland and Brittany.

Norwegian folk harps

In Norway, we can trace the folk harp back to the Middle Ages, as it was frequently mentioned in Norse literature. In addition, the harp is depicted in a number of folk-art sources.

We have preserved nine older Norwegian folk harps, or peasant harps, six of which have their origins in Østerdalen. For this reason, some have called the instrument the Østerdal harp. The

Bondeharpe.
Røros, 1700-tallet (antatt).
Eier: Norsk Folkemuseum. NF 1920-0204.
Foto: Ringve Musikkmuseum.

Folk harp.
Røros, 18th century (assumed).
Owner: Norsk Folkemuseum. NF 1920-0204.
Photo: Ringve Music Museum.

Norske bygdeharper

I Norge kan vi føre den folkelige harpen tilbake til middelalderen, da den ofte var omtalt i den norrøne litteraturen. I tillegg er harper gjengitt en rekke steder innen folkekunsten.

Vi har bevart ni eldre norske bygdeharper, eller bondeharper, hvorav hele seks stammer fra Øster-

other harps come from Røros (NF 1920-0204), Selbu, and Sunnmøre. Three of the harps bear initials indicating that they belonged to female performers. The preserved harps have from 12 to 20 metal strings and were probably built between 1600 and 1800. The oldest dated harp comes from Selbu and is marked with the year 1681.

dalen. Noen har derfor kalt instrumentet østerdalsharpe. De øvrige harpene kommer fra Røros (NF 1920-0204), Selbu og Sunnmøre. Tre av disse harpene har initialer som viser at de har tilhørt kvinnelige utøvere. De bevarte harpene har mellom 12 og 20 metallstrenger og er trolig bygd i perioden 1600–1800. Den eldste daterte harpen kommer fra Selbu og bærer årstallet 1681.

Bygdeharpene har trolig vært utbredt over store deler av landet, men i løpet av 1700-tallet ser de ut til å forsvinne i mange bygder. Lengst ser de ut til å ha holdt seg i bruk i Vossabygdene, til dels i Sunnfjord, samt på Sunnmøre, i Østerdalen og i sørlige deler av Trøndelag, hvor det er omtalt harpespill et godt stykke inn på 1800-tallet. I flere av de eldre skriftlige kildene omtales instrumentet som krokharpe. Vi kjenner imidlertid ikke bakgrunnen for dette navnet.

På 1980-tallet opplevde bygdeharpen en ny vår som folkemusikkinstrument etter at Sverre Jensen (f.1944) begynte å lage kopier av de bevarte harpene. Særlig fikk det stor betydning at musiker Tone Hulbækmo (f.1957) begynte å bruke harpe både på plater og konserter. Noen år senere begynte også Gjøvik spelmannslag å arrangere kurs i harpebygging basert på de eldre bygdeharpene.

Den moderne konsertharpen

Fram til begynnelsen av 1800-tallet spilte harpen en beskeden rolle innen kunstmusikken. I 1811 konstruerte franskmannen Sébastien Érard (1752–1831) den moderne dobbelte pedalharpen, med et toneomfang på 6 ½ oktav. Grunntonearten er Cess-dur,

Folk harps were likely in widespread use throughout many parts of the country, but during the 18th century, they seem to have disappeared from many rural communities. They appear to have remained in use for the longest time in the Voss rural settlements, partly in Sunnfjord, and in Sunnmøre, Østerdalen, and in southern parts of Trøndelag, where harp playing is mentioned in sources well into the 1800s. In several of the older written sources, the instrument is referred to as a *krokharpe* (literally 'hook harp'). However, we do not know the origins of this name.

In the 1980s, the traditional folk harp enjoyed a revival as a folk music instrument after Sverre Jensen (b. 1944) began making replicas of the preserved harps. Another particularly significant factor was that performer Tone Hulbækmo (b. 1957) began using the harp in both recordings and concerts. A few years later, the Gjøvik Fiddlers' Group (Gjøvik spelmannslag) also began offering courses in harp-building based on the older folk harps.

The modern concert harp

Until the beginning of the 19th century, the harp played a modest role in art music. In 1811, Frenchman Sébastien Érard (1752–1831) constructed the modern double-action harp, with a range of 6 ½ octaves. The fundamental key is C-flat major, but with the aid of seven pedals, each note can be raised by a half or whole step, allowing the harp to be used in all keys. (RMT 64/12) Special effects used when playing include the *glissando* (gliding movement between

men ved hjelp av syv pedaler kan hver tone heves et halvt eller helt trinn, slik at harpen kan brukes i alle tonearter. (RMT 64/12) Spesielle effekter som benyttes når man spiller er *glissando* (glidende bevegelse mellom to toner), *arpeggio* (brutte akkorder) og *flageolett* (fingeren plasseres midt på strengen). Det er imidlertid ikke mulig å spille kromatisk på konsertharpen. Man eksperimenterte riktignok en tid med kromatiske harper, men disse ble aldri særlig utbredt. (RMT 67/120)

Det tok noe tid før harpen slo gjennom i orkestermusikken, og da komponisten Cesar Franck i 1888 inkluderte harpen i sin Symfoni i D-moll, ble det regnet som nyskapende. Etter kort tid fikk imidlertid harpen sin faste plass i symfoniorkesteret, og siden starten av 1900-tallet har harpen også blitt benyttet innenfor andre musikksjangre.

Norge har gjennom flere år fått fram en rekke dyktige harpespillere, noe som hovedsakelig skyldes innsatsen til den nederlandskfødte musikeren og pedagogen Willy Postma (f.1942). Hun kom til Norge og Trondheim Symfoniorkester i 1964 og har senere undervist i harpespill både ved NTNU og Norges Musikkhøgskole (NMH). Flere av elevene hennes er i dag profesjonelle harpister, som for eksempel Sidsel Walstad (f.1972), solo-harpist i Kringkastingsorkesteret KORK.

Utover på 1900-tallet er harpen blitt tatt i bruk innenfor flere andre musikksjangre som bl.a. jazz og populærmusikk, og vi har fått nye former for harper gjennom el-harper.

two notes), the *arpeggio* (broken chords), and string harmonics (with the finger placed in the middle of the string). However, it is not possible to play chromatically on the concert harp. For a time, there was experimentation with chromatic harps, but these never became extensively used. (RMT 67/120)

It took some time before the harp made its breakthrough in orchestral music, and when composer César Franck included the harp in his Symphony in D minor in 1888, it was considered innovative. However, shortly thereafter, the harp acquired its permanent place in the symphony orchestra, and since the early 20th century, the harp has also been used in other music genres.

Over the years, Norway has produced a number of skilled harpists, primarily due to the efforts of the Dutch-born musician and harp teacher Willy Postma (b. 1942). She came to Norway and the Trondheim Symphony Orchestra in 1964 and since then has taught harp playing at both the Norwegian University of Science and Technology (NTNU) and the Norwegian Academy of Music (NMH). Several of her students are now professional harpists, such as Sidsel Walstad (b. 1972), principal harpist in the Norwegian Broadcasting Orchestra KORK.

Throughout the 20th century, the harp has been adopted by several other music genres such as jazz and pop music, and we have seen the birth of new forms of harps, for example electric harps.

Harpens historiske røtter i det gamle Persia

— **Tayeebeh Golnaz Golsabahi**

Direktør for Dafineh Museum, Kulturinstitutt for Bonyad-museene,
styremedlem av ICOM (Det internasjonale museumsrådet), Iran

The historical roots of the harp in ancient Persia

— **Tayeebeh Golnaz Golsabahi**

Director of Dafineh Museum Complex,
Cultural Institute of Bonyad Museums,
executive member of the board of ICOM
(International Council of Museums), Iran

Den fantastiske persiske harpen, eller chang, som den ble kalt på persisk, er et instrument med en rik historie som strekker seg over årtusener.

Harpens utvikling, fra dens tidlige opprinnelse til dens fremtredende plass i iransk kultur, gjenspeiler den persiske musikkens dynamiske natur og dette eldgamle instrumentets vedvarende appell.

Harpens gjennom tidene

Harpens historie i regionen går tilbake til rundt det fjerde årtusen fvt., noe som gjør den til et av de eldste og mest kjente strengeinstrumentene. Den har samtidig gjennomgått en rekke forandringer i form og stil, ettersom instrumentet har utviklet seg betydelig gjennom årtusenene.

De tidligste versjonene var bueharper laget av tre og dyreskinn, og den eldste oppteignelsen om dette instrumentet i Persia kan spores tilbake til et gravert segl fra 3400 fvt. funnet i Chogha Mish (Čoḡā Mīš på khuzestansk) (Fig. 2). Slik det frem-

Fig. 1. Kvinnelig sasanidisk harpespiller, Iran Bishapoor. Offentlig tilgang.

Fig. 1. Siasanian female harp player, Iran Bishapoor. Public domain.

The marvelous Persian harp, or Chang, as it was known in Persian, is an instrument with a rich history that spans millennia.

Its evolution, from its early origins to its prominence in Iranian culture, reflects the dynamic nature of Persian music and the enduring appeal of this ancient instrument.

The harp through time

The history of this musical instrument in the region dates back to around the 4th millennium B.C.E., which makes it one of the oldest and best-known string instruments, undergoing various transformations in shape and style over time. This instrument evolved significantly over the millennia.

Its earliest forms were arched harps made of wood and animal skins, which the oldest record of it in Persia can be traced back on an engraving seal from 3400 B.C.E found at Chogha Mish (Čoḡā Mīš in Kūzestān) (Fig. 2). As it seems through artifacts, engravings, seals, and clay tablets or sculptures, the harp probably played a role in religious ceremonies and courtly celebrations, similar to other ancient civilizations.

går av gjenstander, graveringer, segl, leirtavler og skulpturer, spilte harpen sannsynligvis en rolle i religiøse seremonier og høviske feiringer, som i andre gamle sivilisasjoner.

I flere perioder av iransk historie var harpen et høyt skattet instrument i kongelige kretser og en viktig del av hoffets underholdning, som bidro til å skape en atmosfære av luksus og raffinement. Harpespillerne var svært dyktige og hadde trolig en privilegert stilling ved hoffet. Mens tidlige avbildninger kan være mer symbolske, gir senere skulpturer et detaljert bilde av instrumentet, inkludert størrelse, form og spilleteknikk. Historiske funnsteder som Kul-e Fara i Iran kan skilte med imponerende steinrelieffer (2800 fvt.) som viser store ensembler av både vertikale og horisontale harper i grupper av innbyrdes like og ulike instrumenter (Fig. 3).

Harper i kunst og bilder

Fra ulike dynastier i det gamle Iran finnes det konkrete visuelle fremstillinger av den persiske harpen, spesielt fra sasanideriket (224–651 evt.) – gullalderen i persisk kultur og kunst. Under sasanideriket blomstret persisk musikk, særlig harpemusikken. Khosrau IIs hoff skal ha hatt et rikt musikkliv, med navngitte harpespillere som Barbod. Harper ble ofte gjengitt ved banketter og kongelige feiringer. De ble ofte spilt av kvinner og var forbundet med store kunstneriske prestasjoner.

Harper er fremtredende i sasanidisk kunst, særlig på relieffer på steder som Taq-e Bostan, og gir verdifull innsikt i harpenes utseende og spilleteknikk. En avbildning av en kongelig jakt akkom-

Fig. 2. Musikere avbildet på keramikk funnet på Chogha Mish arkeologiske funnsted. Forfatter: Majnun Karim.

Fig. 2. Musicians portrayed on pottery found at Chogha Mish archeological site. Author: Mahnun Karim.

In different ancient periods of Iran, the harp was a cherished instrument in royal circles and would have been a staple of courtly entertainment, creating an atmosphere of luxury and refinement. The harpists would have been highly skilled and likely held positions of privilege within the court. While early depictions might be more symbolic, later sculptures provide detailed views of the instrument, including its size, shape, and playing techniques. Historical sites like Kul-e Fara in Iran

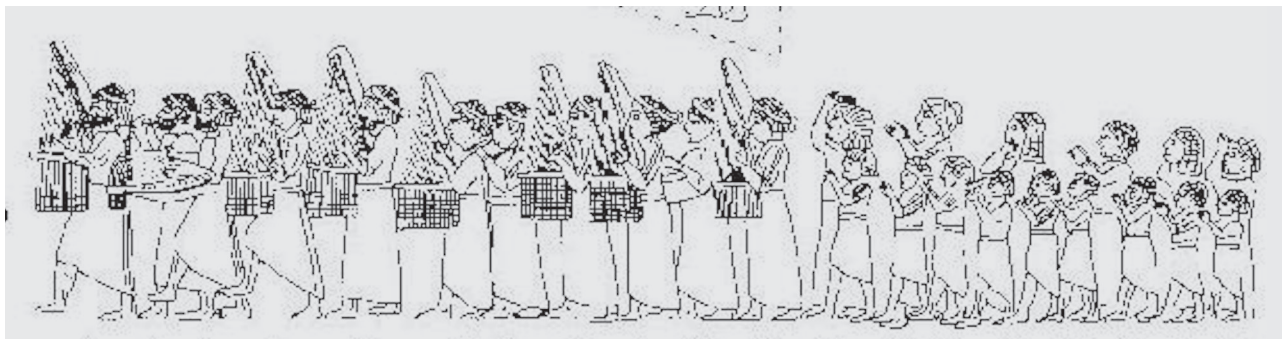

Fig. 3. Store steinreliefer, Kul-e Fara, Iran.
Offentlig tilgang.

pagnert av musikk, hvor bare harper har blitt tillatt på kongens båt og det ledsagende fartøyet, tyder på at harper var nært forbundet med kongelig rang i sasanidisk tid.

I denne perioden ble også den lette, rettvinklede harpen introdusert, som skulle bli den vanligste harpetypen i den islamske perioden. I den etterfølgende perioden ble persisk musikk, inkludert harpemusikk, sentral i kulturutvekslingen over hele den islamske verden. Harpene beholdt sin betydning helt frem til 1600-tallet, og fremsto som en blanding av persiske og bredere islamske musikktradisjoner. Men selv om harpefamilien utviklet seg videre i Europa, har den persiske harpen forsvunnet etter 1600-tallet.

Mangelen på bevarte historiske nedtegnelser begrenser vår forståelse av persisk musikk i denne perioden, og gjør det vanskelig å finne de nøyaktige årsakene til harpens tilbakegang. Mange forhold kan likevel pekes på, som den arabiske erob-

Fig. 3. Large rock reliefs at Kul-e Fara, Iran.
Public domain.

boast impressive rock reliefs (2800 B.C.E.) showcasing ensembles of both vertical and horizontal harps in large homogeneous ensembles or in the heterogeneous group (Fig. 3).

Harpes in art and images

From various Persian dynasties in the ancient times of Iran, there are concrete visual representations of the Persian harp, specifically from the golden age of Persian culture and art, which means from the Sasanian Empire (224–651 C.E.). During the Sasanian Empire, Persian music, especially harp music, flourished. The courts of Khosrow II are often referenced as having a rich musical life, with documented harp players such as Barbod. Harps were prominently featured in banquets and royal celebrations, often played by women and associated with high artistic achievement.

The harp is prominently featured in Sasanian art, particularly in bas-reliefs at sites like Taq-e

ringen av Persia på 700-tallet og sasaniderikets fall, med påfølgende sosiopolitiske endringer og svekkelse av de rike kunsttradisjonene der. Også skiftende musikalske preferanser og fremveksten av nye musikkformer og instrumenter, som et resultat av kulturutveksling og regional utvikling, kan ha bidratt til nedgangen i den persiske harpens popularitet. Det er imidlertid viktig å merke seg at selv om harper forsvant fra den persiske musikkulturen på 1600-tallet, kan arven og innflytelsen fra dem fortsatt spores i senere persiske musikktradisjoner og instrumenter.

Eldre persiske harpers konstruksjon

De tidligste harpene i Persia var kjennetegnet av den buede formen og få strenger. Chang (det persiske navnet på harpe) begynte som et buet instrument, men rundt 1900 fvt. gikk man over til en mer rettinklet utforming med vertikale og horisontale klangkasser. Rammen på den persiske harpen var vanligvis laget av tre, mens strengene, som tradisjonelt var laget av sauetarmer og tvunnet geitehår, ga fra seg en karakteristisk, distinkt og fengslende lyd som skilte seg fra harper med metallstrenger. Harpen ga en rik, melodisk klang som ofte ble brukt til å akkompagnere vokalister eller andre instrumenter.

Persiske harper i litteratur, bildekunst og beretninger

Den persiske harpen, eller chang, er mer enn bare et musikkinstrument; den symboliserer skjønnhet og eleganse, og er ofte en kanal for følelsesuttrykk i persisk poesi og litteratur. Harpens strenger sammenlignes med hjertets akkorder, og musikken blir

Bostan, providing valuable insights into its appearance and playing techniques and showing a royal hunt accompanied by music where only harps were allowed on the king's boat and on the accompanying barge, suggesting that they had become closely associated with royalty in the Sasanian period.

This period also witnessed the introduction of the light, angular harp, which became the most common type during the Islamic period. After the Islamic period, Persian music, including harp music, became pivotal in cultural exchanges across the Islamic world. Harps retained their importance until the 17th century, showcasing a blend of Persian and broader Islamic musical traditions. But as much as the harp family improved in Europe, the Persian harp has disappeared since the 17th century.

The scarcity of surviving historical records limits our understanding of Persian music during this period, making it difficult to find the exact reasons for the harp's decline. Many reasons can be pointed out: the decline of the Sasanian Empire, with its marvelous artistic tradition, and socio-political changes after the Arab conquest of Persia in the 7th century. Also, shifting musical preferences and the rise of new musical forms and instruments, influenced by cultural exchange and regional developments, may have contributed to the decline in the popularity of the Persian harp. However, it is important to note that while the harp may have disappeared from Persian music culture in the 17th century,

sett på som en refleksjon av den menneskelige erfaring. Poeten Hafiz (1325-1390 e.Kr.) sammenligner ofte harpen med den grasiøse buen i den elskedes øyenbryn eller en gammel manns krumme rygg. Dikteren Firdausi (940–1022 evt.) skildrer chang i *Shahnameh* (Kongenes bok) som et symbol på persisk kultur og forfinelse. Fortellerpoeten Nezāmi Ganjavi (1141–1209 vt.) skildrer i fortellingen *Haft Peykar* chang som en integrert del av hofflivet, et forførerisk instrument som ofte ble spilt av dyktige og vakre kvinnelige musikere for å underholde de kongelige (Fig. 4).

Den mest kjente historien er kanskje den om Bahrām-e Gur og hans elskerinne Āzāda, som spilte harpe mens han jaktet (Fig. 5). Episoden er beslektet med Ferdowsis Šāh-nāma og Nezāmis Haft Peykar. I likhet med litteraturen kommer mye informasjon om Chang- eller persisk harpe også fra persiske miniatyrmalerier. Disse kunstverkene skildrer harpens utseende, spilleteknikker og dens rolle i det persiske samfunnet.

Harpens gjenfødelse

Den persiske harpen har en viktig plass i fortellingen om Irans historie og kultur, og representerer musikkens utvikling gjennom flere tusen år. Den gjenspeiler samspillet mellom ulike kunstneriske virkemidler og musikkpraksiser som bidro til å berike persisk kunst og identitet. Ettersom tradisjonell persisk musikk stadig inspirerer samtidens komponister og musikere, forblir chang et symbol på iransk kulturarv både i et historisk og et samtidsperspektiv. I de siste årene har flere musikere i Iran arbeidet entusiastisk med å gjenopplive dette

its legacy and influence can still be seen in later Persian musical traditions and instruments.

Ancient Persian harp structure

The earliest Harps in Persia were characterized by their curved shape and few strings. Chang (the Persian name for Harp) began as an arched instrument, transitioning into more angular designs around 1900 B.C.E, with vertical and horizontal sound boxes. The frame of the Persian harp was typically made of wood, while the strings, traditionally made of sheep gut and twisted goat hair, produced a characteristic, distinct, and captivating sound, different from metal-stringed harps. The harp produced a rich, melodic sound, often used to accompany vocalists or other instruments.

The Persian harp in literature, paintings, and anecdotes

The Persian harp, or Chang, is more than just a musical instrument; it symbolizes beauty, elegance, and often, a conduit for emotional expression. In Persian poetry and literature. Its strings are likened to the heart's chords, and its music is seen as a reflection of the human experience. The poet Hafiz (1325–1390 C.E.) often compares it to the graceful arch of a lover's eyebrow or an old man's back curvature. Epic poet Ferdowsi (940–1022 C.E.), in *Shahnameh* (the Book of Kings), portrays Chang as a symbol of Persian culture and refinement. Storyteller poet Nezāmi Ganjavi (1141–1209 C.E.) in his book, *Haft Peykar*, features the Chang as an integral part of

Fig. 4. Utsnitt av bilde: Bahraam møter persisk prinsesse. Iran kunstmuseum. Offentlig tilgang.

Fig. 4. Detail of image: Bahraam meets Persian Princess. Iran Art Museum. Public domain.

gamle persiske instrumentet og gjeninnføre det i både eldre og nyere iransk musikkultur.

Denne gjenfødselen skyldes i stor grad innsatsen til dedikerte musikere og instrumentmakere som har arbeidet for å bevare, gjenoppvekke og fremme en eldgammel tradisjon. De har studert gamle avbildninger og historiske tekster for å skape harper som er både autentiske og spillbare i moderne musikalske sammenhenger.

Det eksperimenteres også med ulike materialer, stemmesystemer og spilleteknikker for å skape unike og innovative harpeinstrumenter. Denne

courtly life, a seductive instrument often played by skilled, beautiful female musicians to entertain royalty (Fig. 4).

The best-known story is perhaps that of Bahrām-e Gur and his mistress Āzāda, who played the harp while he hunted (Fig. 5). The episode is related to Ferdowsi's *Šāh-nāma* and Neẓāmi's *Haft Peykar*. Like literature, much information about the Chang or Persian Harp also comes from Persian miniature paintings. These artworks portray the harp's appearance, playing techniques, and its role in Persian society.

Fig. 5. Jaktscene av Bahrām-e Gur og azadeh. Iran kunstmuseum. Offentlig tilgang.

Fig. 5. Hunting scene of Bahrām-e Gur and azadeh. Iran Art Museum. Public domain.

prosessen har ført til et økende antall musikere som inkorporerer harpen i ulike sjangre av persisk musikk, inkludert klassisk, folkemusikk og samtidsmusikk. Det samarbeides også med andre musikere om å utforske nye musikalske muligheter.

Reviving the harp

Persian harp has an important place in Iran's historical and cultural narrative and represents the evolution of music that takes thousands of years. This reflects the integration of various artistic effects and adapting music practices that helped enrich Persian art and identity. Since traditional Persian music continues to inspire modern composers and musicians, Chang (Harp) is still a symbol of Iranian artistic heritage celebrated in both its historical and contemporary terms, with the efforts of several musicians in Iran in recent years who are working enthusiastically on reviving this ancient Persian instrument and introducing its feature in Iranian music culture from the past to the present.

This revival is largely due to the efforts of dedicated musicians and instrument makers who have worked to preserve, revive and promote this ancient tradition. They have studied ancient depictions and historical texts to create harps that are both authentic and playable in modern musical contexts.

There are also experiments with different materials, tuning systems, and playing techniques to create unique and innovative harp instruments. This process has led to a growing number of musicians who incorporate the harp into various genres of Persian music, including classical, folk, and contemporary. Also, they are collaborating with other musicians, exploring new musical possibilities.

Harper i Afrika

— **Sylvie Le Bomin**

Professor i etnomusikologi, Sorbonne Université, Frankrike

Harp in Africa

— **Sylvie Le Bomin**

Professor of Ethnomusicology, Sorbonne Université, France

Afrika er utvilsomt den regionen i verden der harper er mest utbredt. Harper brukes i en rekke ulike sammenhenger på dette kontinentet, fra underholdning og hoffmusikk til seremoniell musikk i forbindelse med ulike innvielses-ritualer.

De eldste sporene etter afrikanske harper er de egyptiske harpene fra rundt 2055 f.Kr. og et hulemaleri i Tassili-hulen i Algerie (800-700 f.Kr.). Det finnes også harper knyttet til ongom-befolkningen i Gabon som kan spores langt tilbake i historien. Disse er avbildet i Michael Praetorius' avhandling *Syntagma Musicum* fra 1620.

Museumssamlinger gir oss tilgang til eksemplarer som går flere århundrer tilbake i tid, slik at vi kan observere instrumentenes forvandlingsprosesser fra rundt 1750.

Harpens utbredelse i Afrika

Harper er svært utbredt i Afrika sør for Sahara, selv om hyppigheten ikke er lik fra én region til en annen, eller fra én befolkning til en annen. Vi ser et stort mangfold i hjertet av Sentral-Afrika, mens

Africa is undoubtedly the region of the world where the harp is most present. Harps are used in a variety of performance contexts in this continent, from entertainment and court music to ceremonial music associated with various initiation brotherhoods.

The oldest traces of African harps are the Egyptian harps dating from around 2055 BC, a cave painting in the Tassili cave in Algeria (800 to 700 BC). Also, there are harps connected to the Ongom population of Gabon that can be traced long time back in history. Pictures of them can be found in the Michael Praetorius' thesis *Syntagma Musicum* dating from 1620.

Museums provide access to specimens dating back several centuries, enabling us to observe the transformation processes of instruments since around 1750.

Harp distribution in Africa

The harp is very widespread in sub-Saharan Africa, even if its frequency is not homogeneous from one sub-region to another, or from one

Kart 1:

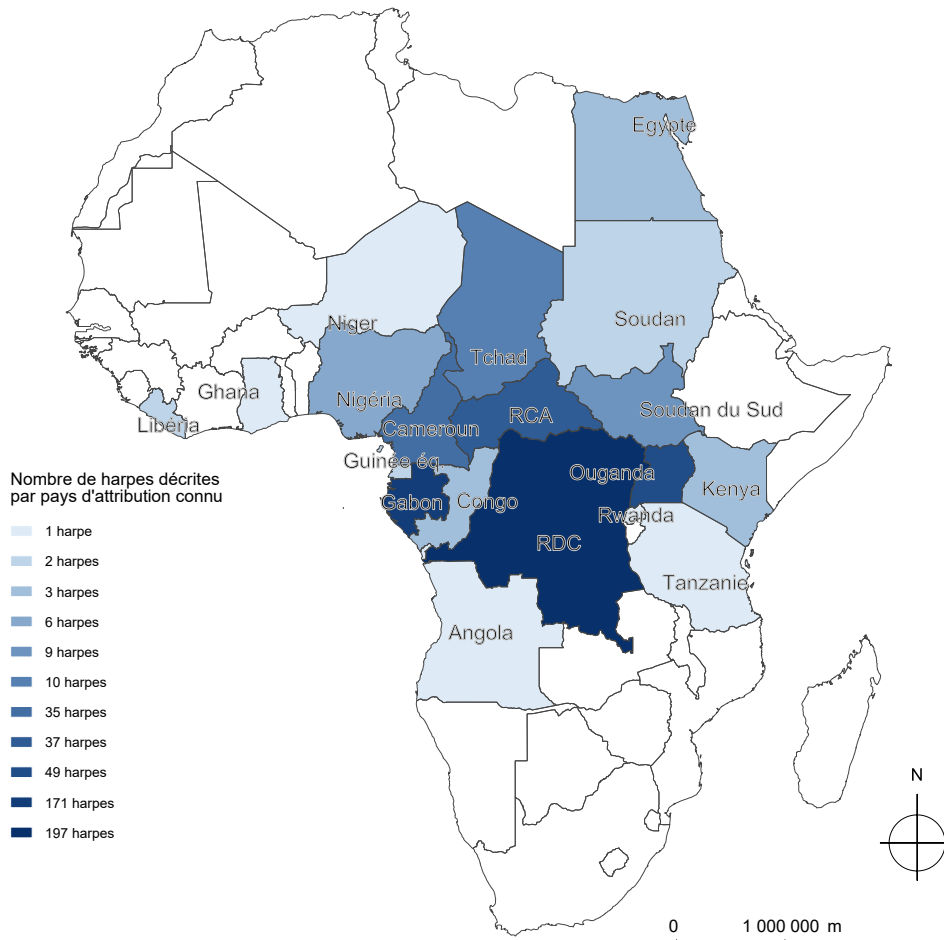
Antall harper beskrevet i et forskningsprosjekt (Agence Nationale de la Recherche) Ngombi-Project, som viser forskjeller i frekvens mellom landene.

Fremstilt av Salomé Strauch.

Map 1:

Number of harps described in a research project (Agence Nationale de la Recherche) the Ngombi project, showing differences in frequency between countries.

Realized by Salomé Strauch.

harpene gradvis taper terreng til fordel for andre instrumenter etter hvert som vi beveger oss lenger unna (se kart 1).

Spilleteknikker

Arbeidet til 1900- og 2000-tallets etnomusikologer, samt enkelte graveringer og fotografier fra 1800- og 1900-tallet, gir oss en idé om et langt større mangfold av spilleteknikker enn man kanskje kunne forventet. Små harper kan for eksempel spilles på knærne med strengene vendt utover eller inn mot kroppen. De kan også legges ned på gulvet og spilles vinkelrett med hendene, en posisjon som er spesifikk for Afrika, særlig i Tsjad, Nord-Kamerun og Uganda, der de største adungu-harpene spilles i orkestre.

Instrumentbygging

Harpebygging er et arbeid for spesialister som bygger harper enten for seg selv eller på bestilling. Disse kan imidlertid ikke regnes som profesjonelle, etter som de ofte forsørger seg på andre måter. Materialvalget foretas som regel ganske omhyggelig, og de samme treslagene brukes i samme region, uavhengig av harpemakerens kulturelle opprinnelse.

I Vest-Afrika lages resonanskassen vanligvis av en halvkuleformet kalabas, mens resonanskassen i Sentral- og Øst-Afrika skjæres direkte ut av en tre-stamme og kan ha en rekke ulike former. Dyreskinn er det mest brukte materialet til klangbunnen, fra dyr som kamel, geit, antilope, varan, elefant og okse. Alternative materialer som plastfolie eller hamret bølgeblikk brukes også. Skinnen kan være sydd, snørt eller spikret, avhengig av befolkning og

population to another. We can see great diversity in the heart of Central Africa, with the harp gradually losing ground to other instruments as we move further afield (see map 1).

Playing techniques

The work of 20th- and 21st-century ethnomusicologists, as well as certain engravings and photographs from the 19th and 20th centuries, give us an idea of a far greater diversity of playing techniques than might be imagined. Small harps, for example, can be played on the knees with the strings facing outwards or towards the player's body. They can also be laid down on the floor and played perpendicularly by the player's hands, a position specific to Africa, particularly Chad, northern Cameroon and Uganda with the biggest adungu harps played in an orchestra.

Instrument-making

Harp making is the domain of specialists who build harps either for themselves or on commission. They cannot, however, be considered professionals, as they often have other activities to support themselves. The choice of materials is generally quite precise, and the same tree species are used in the same region, whatever the cultural origin of the maker.

In West Africa, the resonance box is generally made from a hemispherical half-calabash, while in Central and East Africa the resonance box is carved directly from a piece of tree trunk and can take a variety of shapes. Animal skin is the most frequently used material for the soundboard, from

region, men eksemplarer bevart i museer har også vist at spikrede skinn trolig er etterfølgere til en form for snøring, i hvert fall i Sentral-Afrika. Mens tau tidligere var laget av animalsk materiale som lærsnorer eller -strimler eller vegetabilsk materiale som ville vaniljerøtter, er de i dag vanligvis laget av nylon (fiskesnøre).

Skulpturene på toppen av resonanskassene til harper fra Gabon, Ekvatorial-Guinea og det sørlige Kamerun, som viser dyre- eller menneskeformer, har alltid fascinert samlere. Dette har utvilsomt bidratt til at de er overrepresentert i museenes samlinger (Fig. 1).

Forekomsten av skulpturer på harper er imidlertid utbredt og svært variert, slik det fremgår av kart 2 til høyre.

Avhengig av region kan harper i Afrika ha 1) fire strenger, som på Malinke bolon i Elfenbenskysten, 2) fem strenger som på harper fra det nordlige

animals such as camel, goat, antelope, varan, elephant or ox. Alternative materials such as plastic sheeting or hammered corrugated iron are also used. The skin may be sewn, laced or nailed, depending on the population and region, but examples preserved in museums have also proved that nailed skins were probably the successor to a form of lacing, at least in Central Africa. Whereas ropes used to be made of animal material such as leather nerves or strips or vegetable material like wild vanilla roots, they are these days usually made out of nylon (fishing line).

The sculptures at the top of the resonance boxes for harps from Gabon, Equatorial Guinea and southern Cameroon that show animals or human shapes have always fascinated collectors. This has undoubtedly contributed to their overrepresentation in museum collections (Fig. 1).

However, the presence of sculptures on harps is widespread and highly diversified, as can be seen on the map 2 to the right.

Depending on the region of Africa, the harp may have 1) four strings, like the Malinke bolon in Côte d'Ivoire, 2) five strings for harps from northern Cameroon, most of the north of the Central African Republic (Banda, Nzakara, Zandé) and northern DRC, 3) eight strings for the vast majority of harps from Gabon, southern Cameroon and Equatorial Guinea, 4) four to thirteen strings (de-

Fig. 1. Menneskehode på harpe fra Gabon.
Foto: Sylvie Le Bomin.

Fig. 1. Human head on harp from Gabon.
Photo: Sylvie Le Bomin.

Kart 2:

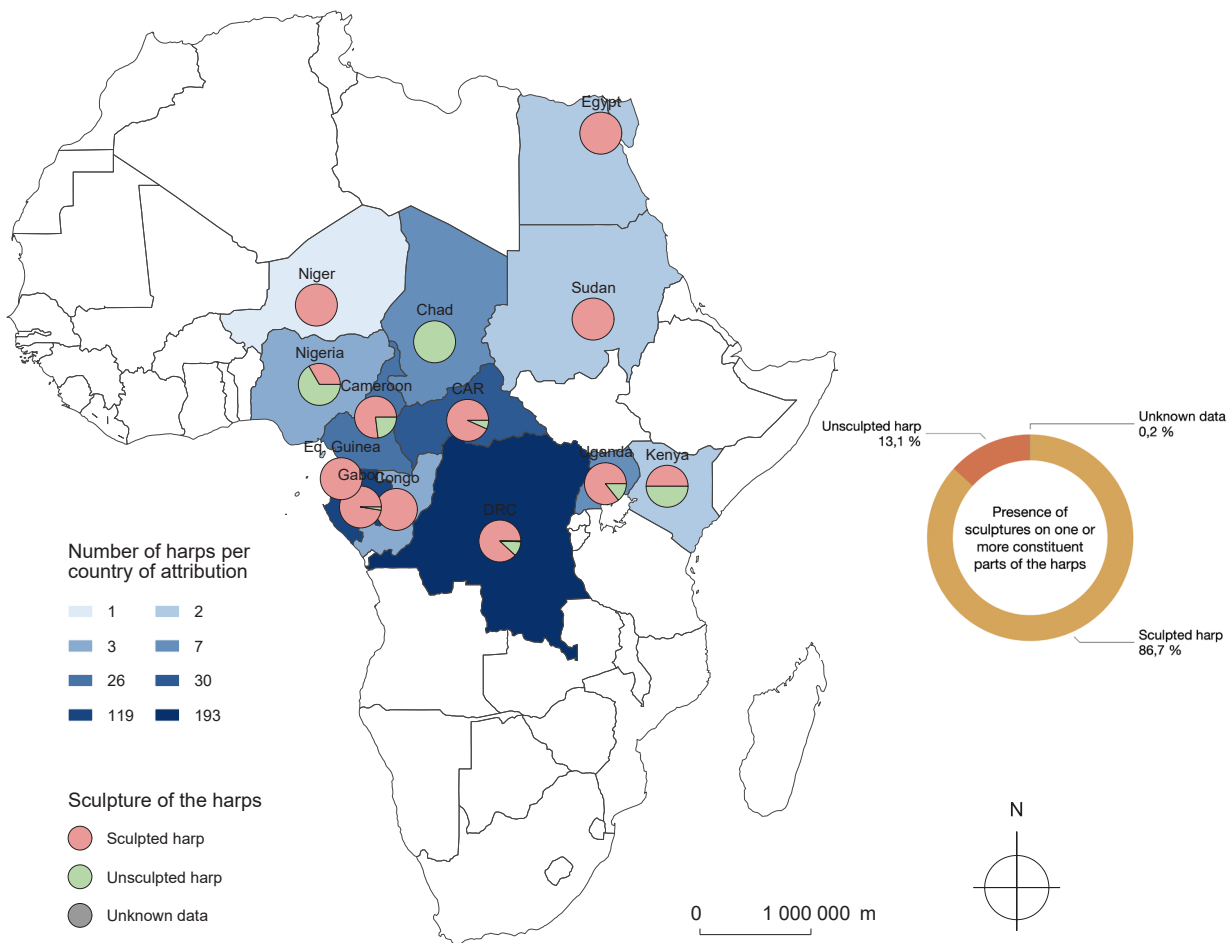
Antall harper med skulpturer som er beskrevet.

Fremstilt av Salomé Strauch.

Map 2:

Number of harps described with sculptures.

Realized by Salomé Strauch.

Kamerun, det meste av den nordlige delen av Den sentralafrikanske republikk (Banda, Nzakara, Zandé) og den nordlige delen av Den demokratiske republikken Kongo, 3) åtte strenger for de aller fleste harper fra Gabon, det sørlige Kamerun og Ekvatorial-Guinea, 4) fire til tretten strenger (avhengig av modell) for ugandiske harper, eller 5) ti strenger på Ngbaka Mabo fra det sørlige Sentral-Afrika.

Strengene er spent mellom knagger øverst på halset og et halestykke, hovedsakelig på eller under klangbunnen. Toneskalaer med fire toner i oktaven finnes i Vest-Afrika, fem toner i den nordlige delen av Sentral-Afrika og den østlige delen, seks toner i den vestlige delen og fem til syv toner i Uganda.

Strenginstrumenter i utstillingen

Afrika er utvilsomt den regionen i verden der harper er mest utbredt. Afrika er også hjemsted for andre strenginstrumenter, som for eksempel musikkbuer der spillerens munn fungerer som resonanskasse. I Afrika sør for Sahara finnes det også kalebasbuer, buelyder, citere, lutharper og citerharper. I Vest-Afrika og Maghreb finnes det luter og bratsjer, og på Afrikas horn finnes det lyrer. Det afrikanske kontinentet er ikke slaginstrumentenes kontinent, slik det ofte fremstilles, men det har et svært rikt utvalg av instrumenter.

Utstillingen viser ikke en afrikansk harpe som sådan, men beslektede instrumenter. Det instrumentet som kommer nærmest, er buelutten (RMT 2006-5), hvis resonanskasse, som er laget i ett stykke tre, er det instrumentet som ligger nærmest

pending on the model) for Ugandan harps, and 5) ten strings for the Ngbaka Mabo from southern Central African territory.

The strings are stretched between pegs at the top of the neck and a tailpiece, mainly on or under the soundboard. Musical scales with four tones in the octave can be found in West Africa, five tones in the northern part of Central Africa and the eastern part, six tones in the western part and five to seven tones in Uganda.

The string instruments in the exhibition

Africa is undoubtedly the region of the world where the harp is most present. Africa is also home of other string instruments such as musical bows where the mouth of the player functions as resonator. There are also calabash bows, bow lutes, zithers, lute harps and zither harps in sub-Saharan Africa. In West Africa and the Maghreb there are lutes and viols, and in the Horn of Africa there are lyres. The African continent is not the continent of percussion instruments as often perceived, but it does have an extremely rich variety of instruments.

The exhibition does not feature an African harp as such, but related instruments. The instrument that comes closest is the bow lute (RMT 2006-5), which resonance box, made in one piece of wood, is the closest to that of certain harps found in Central Africa. What sets it apart, however, is that the five strings are guided parallel to the resonance box.

visse harper som finnes i Sentral-Afrika. Det som imidlertid skiller den fra andre harper, er at de fem strengene er ført parallelt med resonanskassen. Disse er festet til buer og plukkes med et plekter i høyre hånd, mens venstre hånd brukes til å dempe strengene slik at de ikke klinger når man trykker på dem. Dette instrumentet kommer sannsynligvis fra Sentral-Afrika (Gabon, Republikken Kongo eller Den demokratiske republikken Kongo).

De andre afrikanske strengeinstrumentene i utstillingen er lyrer, med strenger spent mellom en kropp og en hals som er forbundet med to stolper. Strengene ligger vinkelrett på halsen og settes i vibrasjon ved å bli plukket. I Afrika finnes denne typen instrument bare øst på kontinentet (Burundi, Etiopia, Kenya, Uganda). Klangkassen kan være kantet eller kuleformet, avhengig av materialet som er brukt, som hovedsakelig er tre, kalebasser eller skilpaddeskall.

Som man kan se mellom RMT 321 og RMT 301, kan klangbunnen være laget av pattedyrskinn (RMT 321) eller slangeskinn (RMT 301). Antall strenger kan variere avhengig av befolkningen og det geokulturelle området der instrumentet finnes. Instrumentets popularitet har ført til at enkelte musikere og produsenter har forbedret konstruksjonen betraktelig, slik man kan se på RMB 275. Instrumentet ligner på en elektrisk gitar, med en malt klangbunn og klangkasse i tre, og metalldele som tangenter, strenger, bro og bakstykke, samt skruer til å holde instrumentet sammen. Det er høyst sannsynlig at dette instrumentet kan gjøres elektrisk og framføres i andre sammenhenger enn de tradisjonelle.

They are attached to bows and are plucked simultaneously by a plectrum in the right hand, the left hand being used to muffle the strings so that they do not sound when pressed. This instrument probably comes from Central Africa (Gabon, Republic of Congo or Democratic Republic of Congo).

The other African string instruments in the exhibition are lyres, with strings stretched between a body and a neck, connected by two uprights. The strings lie right-angled to the neck and are set in vibration by plucking. In Africa, this kind of instrument is found only in the east of the continent (Burundi, Ethiopia, Kenya, Uganda). The soundbox can be angular or globe-shaped, depending on the material used, which is mainly wood, gourds or tortoise shells.

As can be seen between RMT 321 and RMT 301, the soundboard can be made of mammal skin (RMT 321) or snakeskin (RMT301). The number of strings may vary depending on the population and geocultural area where the instrument is found. The popularity of the instrument has led some musicians and makers to considerably improve its construction, as can be seen with RMB 275. The instrument is similar to an electric guitar, with a painted wooden soundboard and soundbox, and metal parts such as the pegs, strings, bridge and tailpiece, as well as the screws used to assemble the instrument. It is highly likely that this instrument can be electrified and played in performance contexts that go beyond the traditional.

Å danse frem lyd

Maria Christina Cleary

Harpist, forsker, professor ved Conservatorio di Verona, Italia
og Haute École de Musique de Genève, Sveits

Dancing to make sound

Maria Christina Cleary

Harpist, researcher, professor at the Conservatory of Verona, Italy
and at the Haute École de Musique de Genève, Switzerland

Harpister bruker hele kroppen til å spille: Hendene beveger seg over strengene som en kunstmalers pensel over lerretet, og føttene vipper pedalene nesten som i en dans.

Maleren og harpisten

Jeg var seks år gammel første gang jeg hørte og så en harpe, da faren min arrangerte en rekke konserter i hjembyen vår Carrick-on-Suir i Irland på 1970-tallet. Den Belfast-fødte harpisten Denise Kelly spilte en konsert som inneholdt et stykke med en serie flagelettoner i venstre hånd.

Disse flagelettonene skapes ved å trykke på midten av en streng med håndflaten samtidig som man plukker, noe som resulterer i en oktav høyere tone med en fortryllende klang. Håndens form er som en åpen kopp; ved å holde hånden i ro og så trykke og plukke, frembringer man en nærmest himmelsk musikalsk lyd. Flagelettoner, så vel som *glissandi*, kan både høres og sees av tilhøreren: Harpen og strengene er som et lerret, og harpisten trekker eteriske toner ut av strengene.

Harpists use their whole body to play: hands move across the strings like a painter across a canvas with a brush, and feet tip pedals almost like a dance.

The painter-harpist

I was six years old when I first heard and saw a harp as my father organised a series of concerts in our hometown of Carrick-on-Suir in Ireland during the 1970's. The Belfast-born harpist Denise Kelly played a recital which included a piece with a series of harmonic notes in the left hand.

These harmonics are created by simultaneously pressing on the middle of a string with the palm of the hand and plucking, resulting in a pitch one octave higher with a spellbinding timbre. The form of the hand is in an open cup-shape; holding the hand still, then pressing and plucking produces one of the most celestial musical sounds. Harmonics, as much as *glissandi*, can be both heard and seen by the listener: the harp and strings are like a canvas and harpists draw ethereal tones out of the strings.

Harpistens hender

Harper finnes i mange størrelser og fasonger, avhengig av opprinnelse, funksjon og repertoar. Harpisten frembringer en klang ved å kjærtegne strengene med fingrene. Strengen vibrerer når den blir slått eller plukket, og prosessen er den samme for en afrikansk kora (RMT 982), en burmesisk saung gauk (RMT 80/3) og en europeisk pedalharpe (RMT 67/120).

Intensiteten i lyden bestemmes av fingrene. Det er tre grep som skal til for å frembringe lyd på et harpe-lignende instrument: 1) gjøre seg klar til å plukke ved å enten plassere en finger på eller nær en streng, 2) plukke strengen slik at den begynner å vibrere, og til slutt 3) la strengen vibrere til den hviler, eller legge tilbake fingeren så strengen slutter å vibrere.

Spesielle harpehåndeffekter

Alle harpelignende instrumenter med én strengerekke, med eller uten manuelle kroker (RMT 84/19), er svært fleksible instrumenter som kan spilles i forskjellige modi eller tonearter. De kan enten forberedes på en bestemt måte på forhånd, eller stemmes om veldig raskt, også mens man spiller!

Alternative tonehøyder kan også skapes ved at man trykker på harpens hals med tommelen og dermed forkorter strengens vibrasjonstid, samtidig som man plukker med en annen finger. Dette er en gammel teknikk som er beskrevet i avhandlinger tilbake til 1500-tallet.

Harper er veldig enkle instrumenter å få umiddelbar glede av, og det er noe veldig tilfredsstillende ved å klimpre på harpestrenger: Ikke bare fingrene beveger seg, men også håndledd og armer.

The harpist's hands

Harpes come in many sizes and shapes, depending on provenance, function and repertoire. The harpist produces a sound by caressing the strings with their fingers. The string vibrates by striking or plucking, the process being the same for an African Kora (RMT 982), a Burmese Saung Gauk (RMT 80/3) as much as a European pedal harp (RMT 67/120).

The intensity of the sound is determined by fingers. There are three actions to produce a sound on any harp-like instrument: 1) prepare to pluck by either placing a finger on a string or near a string, 2) pluck the string so it begins to vibrate, and then, finally, 3) either let the string vibrate until it comes to rest or replace a finger and stop the string vibrating.

Special harp-hand effects

Any harp-like instruments with one row of strings, with or without manual hooks (RMT 84/19), are extremely flexible instruments for playing in different modes or keys. They can be either prepared beforehand in a certain way or re-tuned very quickly, even while playing!

Alternative pitches can also be created by pressing on the neck of a harp with the thumb hence shortening the vibrating length of the string, while plucking with another finger. This is an old technique, described in 16th century treatises.

Harpes are very easy instruments to gain immediate pleasure from, there is something very gratifying in strumming harp strings: not only do fingers move, but wrists and arms too.

Enkeltpedalharpe.
Paris, Frankrike, 1780 (antatt). RMT 342.
Foto: Ringve Musikkmuseum.

Single-action harp.
Paris, France, 1780 (assumed). RMT 342.
Photo: Ringve Music Museum.

Den dansende harpespilleren

Det var først i 1700-tallets Europa at pedaler ble tilføyd, og harpistens føtter fullførte denne dansen. Pedalene kan frembringe minst halvparten av tone på en pedalharpe, så føttene er like viktige som fingrene. Føttene beveger seg i takt med de skiftende harmoniene og moduleringene i klassisk eller romantisk musikk, og er dermed en iboende del av den musikalske frasen.

Historisk pedalspill består i å bruke tåspissen, men også hælene kan brukes, eller harpisten kan plassere føttene horisontalt over pedalene for å trykke og slippe pedalene med hæl og tå sammen eller hver for seg.

The dancer-harpist

It is only from the 18th century in Europe that pedals were added and the harpist's feet completed this dance. The pedals can potentially produce at least half of the pitches on a pedal harp, so feet are just as important as fingers. The feet move with the changing harmonies and modulations in a classical or romantic music, so are an inherent part of the musical phrase.

Historical pedalling consists of using the tip of the foot but also the heels, or the harpist can place their feet horizontally across pedals to press and release pedals with the heel and toe together or separately.

Fottøyet er et viktig hjelpemiddel for harpister: ballerinaske uten hæler er ideelle for å spille på eldre pedalharper. I dag er høye hæler nyttige for å spille på dobbeltpedalharper.

Pedaler for spesialeffekter

På flere harper finnes det to ekstra pedaler som endrer klangens dynamikk og kvalitet, men som ikke endrer strengens vibrasjonslengde. En *pédale à renforcement* gir en bølgende klang, en kvasi-vibrato-effekt, mens sordin-pedalen gir en ekko-effekt fra vibrasjonene i resonansstrengene.

Jeg har spilt harpe i over førti år, så harpen er min eldste venn. Jeg liker å spille på alle slags harper og eksperimentere med de mange klangverdenene som knipsede strenger byr på. Når jeg spiller på harpepedaler, setter jeg pris på den ekstra gleden det er å danse mens jeg spiller harpe.

Nyt lydene av harpens yndefulle dans!

Footwear is an important tool for harpists: ballerina-like shoes with no heels are ideal for playing early pedal harps. Today, high heels are very useful for playing the double-action pedal harp.

Special effects pedals

Two extra pedals can be found on several harps which alter the dynamics and quality of the sound but do not alter the vibrating length of a string. The *pédale à renforcement* produces an undulating sound, a quasi-vibrato effect, while the *sourdine* pedal produces an echo effect from the vibrations of resonating strings.

I have played the harp for over forty years, so the harp is my longest friend. I enjoy playing all sorts of harps, experimenting with many sound-worlds that plucked strings offer. When playing harps pedals, I appreciate the added pleasure of dancing while playing the harp.

Enjoy the sounds of the gracious dance of the harp!

Medvirkende til katalogen:

Contributors to the Catalogue:

Artikkelforfattere / Article authors:

Iris Verena Barth, Robert Adelson, Bjørn Aksdal, Tayeebeh Golnaz Golsabahi, Sylvie Le Bomin, Maria Cleary

Redaksjon / Editors: Iris Verena Barth, Jorunn Mo, Annabella Skagen

Eksterne samarbeidspartnere / External partners:

Engelsk oversettelse (Forord og Aksdals artikkel) / English translation (Foreword and Aksdal's article): Tim Challman

Grafisk design / Graphic design: Tank Design

Trykk / Printing: Fagtrykk

Medvirkende til utstillingen:

Contributors to the Exhibition:

Prosjektgruppe / Project group:

Prosjektleder / Project manager: Sigmund Vegge

Faglig ansvarlig / Subject manager: Iris Verena Barth

Markedsføring / Marketing: Jorunn Mo

Formidling / Audience mediation: Eirik Fagerslett

Utstillingsdesign / Exhibition design : Daniel Richards, Sigmund Vegge

Grafisk design / Graphic design: Tank Design

Fortellerstemme / Voice: Christina Rørvik Søhol

IT-utvikling og installasjon / IT development and installation: Arve Gulbrandsen, Joel Hynsjö

Møbelsnekker (bygg selv-harper) / Carpenter (DIY-harp): Sigurd Julius Konstad Haanæs

Musikk / Music: Ruth Potter (harpist), Sigmund Vegge (sound design)

Oversettelse / Translation: Tim Challman

Bygging / Construction: Tor Marschhäuser, Morten Blix, Bent Larsen, Ross Snekkertjenester AS

Konservering / Conservation: Vera de Bruyn-Ouboter, Alexander Eckert, Michael Benediksy,

Simone Gartmann, Peter Juga

Ringve Musikkmuseum
Lade allé 60
7041 Trondheim, Norway
+47 73 87 02 80
ringve.post@mist.no
ringve.no

Ringve
MUSIKK MUSEUM

ROCKHEIM

M
I
S
T

MUSEENE I
SØR-TRØNDELAG